

**ԵՐԳԻԾԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ՄԿՁԲՆԱՎՈՐՈՒՄԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ. «ՇԵՇՏ» ԵՐԳԻԾԱԹԵՐԹԸ**

Բանայի բաներ – Խորհրդային Հայաստան, Վահան Թոթովենց, ՀՅԴ, «Շեշտ», երգիծանք, պարբերական մամուլ, գրականություն, արվեստ, գովազդ

Բոլոր ժամանակներում իշխանությունները, մանավանդ ամբողջատիրական, բռնապետական վարչակարգերը, գրեթե միշտ «առանձնահատուկ» վերաբերմունք են դրսևորել երգիծական մամուլի հանդեպ՝ կոշտ գրաքննության, պատիժների ու խոչընդոտների միջոցով: Նման դրսևորումների ենք հանդիպում նաև խորհրդային իրականությունն ուսումնասիրելիս, ուր մամուլը ենթակա էր քաղաքական խիստ վերահսկողության ու գրաքննության, որպեսզի չշեղվեր նյութի ընտրության՝ պետության սահմանած շրջանակներից: Ի սկզբանե խորհրդային իշխանությունների կողմից մամուլի քաղաքական հսկողությունն առավել կոշտ դրսևորում էր ձեռք բերում մանավանդ երգիծաթերթերի պարագայում:

Երգիծական մամուլի համար առավել բարենպաստ պայմաններ ստեղծվեցին, երբ խորհրդային հանրապետությունները ռազմական կոմունիզմից անցում կատարեցին նոր տնտեսական քաղաքականության (ՆԷՊ), որի ընձեռած հարաբերական ազատության պայմաններում ԽՍՀՄ-ում մեկը մյուսի հետևից սկսեցին հրատարակվել մասնավոր երգիծական պարբերականներ¹:

Խորհրդային երգիծական մասնավոր մամուլը ստեղծման պահից գտնվում էր ոչ միայն իշխանությունների քաղաքական ու գաղափարական հսկողության ներքո, այլև հաճախ հանդիպում էր անհաղթահարելի ֆինանսական դժվարությունների: Երգիծաթերթերի հրատարակիչները գերմարդկային ջանքեր են գործադրել դրանք հիմնելու և կայացնելու՝ խոչընդոտներով լի ճանապարհին:

Վրաստանի խորհրդայնացմանը հաջորդած՝ 1921 թ. ապրիլ-հունիս ամիսներին Թիֆլիսում Մաթևոս Դարբինյանի խմբագրությամբ լույս տեսավ խորհրդային առաջին հայալեզու երգիծական թերթը՝ «Կարմիր աքլոր»-ը: Ընդամենը ութ համար հրատարակվելուց հետո ՌԿ(Բ)Կ կենտկոմի Կովկասյան բյուրոն 1921 թ. հունիսի 16-ին որոշեց այն փակել, իսկ խմբագրին կալանավորել և դատական պատասխանատվության ենթարկել²: Երգիծաթերթն

¹ Տե՛ս Стыкалин С., Кременская И., Советская сатирическая печать 1917-1963, М., 1963, с. 16-17:

² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1021, ց. 2, գ. 1187, թ. 8: Շարաթաթերթի մատենագիտական ցանկը տե՛ս

ու նրա խմբագիրն ակնհայտորեն «գերազանցել էին» կոմկուսի «շնորհած» ազատության չափը:

Խորհրդային Հայաստանում հրատարակվող պարբերականները տպագրում էին երգիծական բովանդակությամբ հոդվածներ, պատմություններ, ֆելիետոններ ու ծաղրանկարներ: Այդուհանդերձ, մինչև 1923 թ. հանրապետությունում երգիծական պարբերական չի հրատարակվել: Այստեղ երգիծական թերթ հրատարակելու առաջնության պատիվը պատկանում է հայ անվանի գրող և հրապարակախոս Վահան Թոթովենցին (1893-1938): Ինչպես նա 1936 թ. գրած ինքնակենսագրականում է ընդգծում, 1922 թ. սեպտեմբերին Նյու Յորքից վերադարձել է Երևան՝ «ոգևորված ու հավատով լի լավ օրերի նկատմամբ»¹: Սկզբում Թոթովենցը, որը խմբագրական աշխատանքի փորձառություն էր ձեռք բերել 1917-1918 թթ. Թիֆլիսում հրատարակվող «Հայաստան» թերթը խմբագրելիս, աշխատակցում էր «Խորհրդային Հայաստան» պաշտոնաթերթին:

Երգիծական պարբերականների հրատարակության հարցում պետության խրախուսանքին չարժանանալու մասին վկայություն կա նաև Վ. Թոթովենցի ինքնակենսագրականում: Խորհրդային ժամանակների իրողությունների համատեքստում, օրինաչափորեն, նա խուսափել է հիշատակել իր հրատարակած «Շեշտ» երգիծական պարբերականի մասին²: Խորհրդային գործիչների շրջանում տարածված երևույթ էր «խորհրդային քաղաքացու» ինքնակենսագրություններ գրելը, որոնցում իրենց կենսագրության՝ իշխող գաղափարախոսության տեսանկյունից ոչ նպաստավոր էջերը շրջանցվում էին կամ կեղծվում, իսկ կուսակցական-հեղափոխական գործունեությունը՝ շեշտադրվում և այլն:

Նախապատրաստական աշխատանքից հետո 1923 թ. հունիսի 3-ին Վ. Թոթովենցի խմբագրությամբ Երևանում լույս տեսավ Խորհրդային Հայաստանի անդրանիկ երգիծաթերթը, որի ամբողջական անվանումն էր՝ «Շեշտ. ժուրնալ ծաղր ու ծանակի մարդկանց յեվ ժամանակի»: Այն նախապես գրաքննության էր ենթարկվել և, ըստ գոյություն ունեցող կարգի, տպագրության թույլատվություն ստացել Լուսավորության ժողկոմատի քաղաքական լուսավորության գլխավոր վարչության կողմից, որին մինչև Հայաստանի «Գլավլիտի» կազմակերպումը վերապահված էր գրաքննական գործառույթը: Թերթը փոքրածավալ էր, ընդամենը՝ 4 էջ, առանց ծաղրանկարների ու գեղարվեստական ճոխ ձևավորման: Այն հրատարակվում էր գրական հայե-

---

«Կարմիր աքլոր» շաբաթաթերթի մատենագիտությունը, կազմ. և առաջաբանը՝ Բ. Գ. Մելյանի, խմբագիր՝ Ա. Ա. Խառատյան, Երևան, 1982, 32 էջ:

¹ Ե. Չարենցի անվան Գրականության և արվեստի թանգարան, Վահան Թոթովենցի ֆոնդ, գ. 370, թ. 5:

² Տե՛ս նույն տեղում:

րենով, սակայն համարներից մեկում տեղ է գտել «Նամակ Թիֆլիսից» խորագրով «Ջանն րեդակտոր» հոդվածը՝ Թիֆլիսի հյութալի բարբառով¹:

«Շեշտ»-ն իր աշխատակիցներին ըստ երևույթին հոնորար չի վճարել, թեև այդպիսի մտադրություն ունեցել է: Նրա վերջին համարում կարդում ենք. ««Մուրճ»-ի և «Շեշտ»-ի խմբագրությունները շուտով իրենց աշխատակիցներին հոնորար պիտի տան: Աչքները լույս աշխատակիցների»²:

Երգիծաթերթում հիմնականում տպագրվել են Վահան Թոթովենցը (նաև՝ «Արիս Տոֆան» ծածկանունով), Լեո Կամսարը, Գուրգեն Մահարին («Գուրիս» ծածկանունով), Էդուարդ Խոճիկը, «Այոզան-Ֆանը», «Վահրամ Անողոքը»: «Շեշտ»-ն իր արժեքը լավ գիտեր: Բաժանորդներին ուղղված գովազդում նշվում էր, որ այն «ձրի չի կարդացվում», և թերթի կոչումն է վերականգնել ընթերցողների ծիծաղի ախորժակը: Իսկ այնտեղ կարող էր տպագրվել յուրաքանչյուր ոք, ով «կարող է գրել յեթե լավ տեսնում ե»³:

Հայաստանի ազգային արխիվում ու Ե. Չարենցի անվան Գրականության և արվեստի թանգարանում մեզ չի հաջողվել պարբերականի գրաքննության վերաբերյալ փաստաթղթեր գտնել: Չի հաջողվել պարզել նաև ընդամենը երեք համար լույսընծայումից (վերջինը տպագրվել է հուլիսի 23-ին) հետո «Շեշտ»-ի հրատարակությունն ընդհատելու իրական պատճառը, չնայած կարելի է ենթադրություններ անել՝ սկսած ֆինանսական խնդիրներից մինչև իշխանությունների բացասական դիրքորոշումը: Վերջին տարբերակն առավել հավանական է, քանի որ հոդվածագիրներին հոնորար վճարելուն առնչվող տպագրված տեղեկությունը վկայում է թերթի ֆինանսական համեմատաբար բարվոք դրության մասին: Այս հանգամանքը հավաստում է նաև այն, որ թերթի խմբագրակազմի համար անսպասելի է եղել պարբերականի հրատարակության դադարեցումը:

Ի տարբերություն «Շեշտ»-ի՝ նրան հաջորդող «Զուռնա»-ն կանխազգում էր իրեն սպառնացող փակվելու վտանգը՝ «ողորմած հոգի» «Շեշտ»-ի մասին գրելով. «Հորաքրոջս տղան, պատվական «Շեշտ»-ին ալ լույս տվիք, ու՞ր է անոր հետքը, խանութպանները անով սուճուխ փաթաթեցին յեվ ծախեցին, յեւ չեմ ուզեր, չեմ սիրե սուճուխ»⁴:

«Շեշտ»-ը առավելապես ընտրել էր անձերի և նրանց գործունեության միջոցով ժամանակը բացահայտելու մեթոդը: Այն իսկույն ևեթ շահեց ընթերցողի համակրանքը, առաջին համարի առաջնորդողում հայտարարեց, որ իր տարածած ծիծաղի հնչյունների ու երգիծանքի տողերի տակ պետք է տեսնել առօրյա կյանքի միանգամայն լուրջ մտահոգություններն ու խնդիրները, որոնց լուծմանը հետամուտ էր: Այն հավակնում էր կյանքի բացասական

¹ Տե՛ս «Շեշտ», 8 հուլիսի 1923, թիվ 3, էջ 4:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 3:

³ «Շեշտ», 3 հունիսի 1923, թիվ 1, էջ 4:

⁴ «Զուռնա», 1924, թիվ 1, էջ 3:

կողմերը ծաղրի ենթարկող «լուրջ թերթի» պատվին, որի կարիքը, ըստ պարբերականի, վաղուց զգացվում էր, և որը կկարողանար վիրահատության ենթարկել հասարակության մարմնի փտած մասերը: Թերթն իրեն համեմատում էր այն վիրաբույժի հետ, որի վիրահատական գործիքը ծիծաղն էր, իսկ վիրահատության ենթակաները՝ սրբերը, բարոյախոսները, անքննելիները, կեղծ հանճարները և այլն: Բժշկի բուժման միջոցներից մյուսն ապտակելն էր. նրա մի հարվածով կարող էր բուժվել ցանկացած հիվանդություն, ավելին՝ անմահություն շնորհել հիվանդին, սակայն «Ավետիս Ահարոնյանը պիտի պաղատեր մեկի տեղ՝ 100 ապտակ»¹:

Փաստորեն, առաջին իսկ նյութերով «Շեշտ»-ը հստակ ուրվագծել է իր ծաղրի ուղղությունները: Ինչպես սպասելի էր, նրա քաղաքական երգիծանքի հիմնական թիրախներից էին ՀՅԴ-ն ու դաշնակցական գործիչները, ինչպես դա պետք է լիներ նաև նրան հաջորդող «Ձուռնա» (1924) և «Կարմիր մոծակ» (1926-1927) երգիծաթերթերի պարագայում: Իշխանությունից հեռացած ՀՅԴ-ն դեռևս որոշակի հեղինակություն ուներ Խորհրդային Հայաստանի հասարակության տարբեր շերտերում, ինչը չէր կարող չանհանգստացնել իշխանություններին: ՌԿ(բ)Կ-ն և նրա բաղկացուցիչ մասը կազմող ՀԿ(բ)Կ-ն խնդիր էին դրել գաղափարապես ջախջախել և վերջնականապես կազմալուծել ՀՅԴ-ն²: Ահա թե ինչու Հայաստանի խորհրդային իշխանությունների իրականացրած առաջին ձեռնարկումների թվում կարևոր տեղ էր հատկացվում «հակախորհրդային տարրերի» և հատկապես ՀՅԴ-ի դեմ գաղափարաքարոզչական պայքարին, որը դրսևորվում էր ինչպես զանգվածային ամենատարբեր միջոցառումներով, այնպես էլ մամուլի և հրատարակվող «գաղափարական» գրականության միջոցով իրականացվող քարոզչությամբ: Առավել կամ պակաս չափով այդ խնդիրն իրենց առջև դրել են ՄՍԽՀ-ում հրատարակվող, կարելի է ասել, բոլոր պարբերականները: Այս ամենն առավել բնորոշ էր 1920-ականների առաջին կեսին, երբ հանրապետությունում դեռևս իրենցից որոշակի ուժ էին ներկայացնում դաշնակցական ընդհատակյա կոմիտեները:

1920-ականներին Խորհրդային Հայաստանում գիտական և գեղարվեստական ստեղծագործություններում վերագնահատումների, սուր քննադատության էին ենթարկվում, երբեմն նաև ծաղրի արժանանում XIX դարավերջի և XX դարասկզբի հայ ազգային-ազատագրական շարժումն ու նրա գործիչները: Դրա դրսևորումներից է Վ. Թոթովենցի հայտնի «Ոչ աստ-

¹ «Շեշտ», 3 հունիսի 1923, թիվ 1, էջ 1:

² Տե՛ս «Հ. Յ. Դաշնակցությունը և խորհրդային իշխանությունը (փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու)», պատասխանատու խմբագիր և կազմող՝ Վ. Ն. Ղազախեցյան, Երևան, 1999, «ՀՀ Դաշնակցությունը ԽՍՀՄ արտակարգ հանձնաժողովի և պետական քաղաքական վարչության գաղտնիթերցումներում (1920-ական թվականներ), փաստաթղթերի ժողովածու», կազմող և խմբագիր՝ Վ. Ն. Ղազախեցյան, Երևան, 2016:

վածային կոմեդիա. Օգսեն Սլկունի» երգիծական պատմվածքը, որը շարունակաբար տպագրվել է «Շեշտ»-ի երեք համարներում¹: Այստեղ մոայլ ու հոռետեսական գույներով է ներկայացված հայ ազգային կուսակցությունների՝ արևմտահայության ազատագրությանն ուղղված գործունեությունը: Ի դեպ, Վ. Թոթովենցը մինչ այդ նույնաբնույթ բովանդակությամբ՝ դաշնակցականներին ծաղրող, նրանց գործած ու չգործած բազում մեղքեր վերագրող ֆելիետոններ («Ֆաշիզմ-մաուզերիզմ», «Կավը չի փոխվում») էր հրատարակել «Խորհրդային Հայաստան» պաշտոնաթերթում²: Օգսեն Սլկունու կերպարը, փաստորեն, «Դոկտոր Բուրբոնյան» և «Կավը չի փոխվում» ստեղծագործությունների կերպարների երկվորյակն է³:

Վ. Թոթովենցի շնչով է տոգորված «Շեշտ»-ի գրեթե յուրաքանչյուր շեշտադրում: Ընդհանրապես նրա գրական ստեղծագործության չափազանց կարևոր մասը երգիծական ժառանգությունն է: Թոթովենցի կարծիքով՝ կոմիզմը յուրաքանչյուր գեղարվեստական գործի արևային երանգ է տալիս⁴: Նա գրել է երգիծական վեպեր, պատմվածքներ, ֆելիետոններ: Երգիծանքն առկա է նրա գրեթե բոլոր ստեղծագործություններում՝ դրսևորվելով կամ իբրև նուրբ նկատողություն անող խայթոց, կամ իբրև կոշտ սաստիքա: Թոթովենցը, փաստորեն, այն սակավաթիվ անհատներից է, որն ունակ էր և խիզախեց խորհրդային երկրում երգիծական պարբերական հիմնել:

«Շեշտ»-ի էջերից մեր առջև հառնում են գրականության, արվեստի ներկայացուցիչների կերպարները, նրանց գործունեությունն ու ստեղծագործությունները: Առավելապես երգիծանքի առարկա են լուսավորությունը, կրթությունն ու արվեստը: Թերթում ծաղրի են ենթարկվում Տիգրան Հախումյանը, Եղիշե Չարենցը, Ազատ Վշտունին, անգամ՝ լուսժողկոմ Ասքանազ Մռավյանը:

Ուշադրության արժանի է թերթի «Դեմքեր ու դեպքեր» հոդվածաշարը, որոնցից յուրաքանչյուրը մի հետաքրքիր անդրադարձ է հայտնի գրական-մշակութային գործիչների մասին: Հեղինակը կրկին Վահան Թոթովենցն է՝ տվյալ դեպքում «Արիս Տոֆան» կեղծանվամբ:

Առաջին համարի թիրախը երգահան Ռոմանոս Մելիքյանն է: Հեղինակի ուշադրությունը գրավել է այն փաստը, որ «Ռոմանոս» և «Ռոմանով» անվանումների միջև սոսկ մեկ տառի տարբերություն կա, իսկ առաջինի՝ երաժիշտ և երկրորդի՝ ցար լինելու միջև՝ ընդամենը «մի փոքրիկ թյուրիմացություն»: Նա Ռոմանոսին հակադրում է Մելիքյանին, որոնք ունեն աջակիցների մեծ, «հսկայական բանակներ, որոնք իրար նկատմամբ լցված են անավոր թշնամությամբ»: Ավելին, նրանց համեմատում է Առաջին աշխարհամարտում

¹ Տե՛ս «Շեշտ», 3 հունիսի 1923, թիվ 1, էջ 3, 16 հունիսի, թիվ 2, էջ 3, 8 հուլիսի, թիվ 3, էջ 3:

² Տե՛ս «Խորհրդային Հայաստան», 28 հունվարի, 29 ապրիլի 1923, թիվ 19, 89:

³ Տե՛ս **Արզումանյան Ս. Հ.**, Վահան Թոթովենց, Երևան, 1961, էջ 147:

⁴ Տե՛ս **Մանուկյան Մ.**, Վ. Թոթովենցի երգիծական երկերը // «Տեղեկագիր» ՀՍՍՌ ԳԿ, հասարակական գիտություններ, 1958, թիվ 7, էջ 17:

տարբեր ճամբարներում գտնված Ֆրանսիայի նախագահ Ռայմոն Պուանկարեի և Գերմանիայի ռազմական ուժերի ղեկավար Պաուլ ֆոն Հինդենբուրգի հետ՝ շեշտելով, որ բանակներից մեկը ի դեմս Ռոմանոս Մելիքյանի հրեշտակ է տեսնում, իսկ մյուսը՝ գազան: Այս երկու բանակներն էլ թյուրիմացության մեջ են. մեկը միայն Մելիքյանին է տեսնում, մյուսը՝ Ռոմանոսին: Ժողովուրդը, ըստ հեղինակի, ծափահարում է միայն Մելիքյանի երգերի կատարումները լսելիս, այնինչ Ռոմանոսը բեմից դուրս է մնում¹:

Հետաքրքրական է, որ հաջորդ համարում տպագրվել է իր մասին հրապարակված նյութի վերաբերյալ իբրև թե Ռոմանոս Մելիքյանի սրամիտ արձագանգը: «Հայկազյան բառարանի համար նոր մթերք» խորագրի տակ նա հարցրել է «մեկ ուրիշ գոհի»՝ «յես շեշտվեցի, իսկ դո՛ւ»: Զոհը գլուխը կախ, կարծես «Շեշտ»-ի սուրն իր վզին, պատասխանել էր՝ «դեռ ոչ»²:

«Դեմքեր և դեպքեր»-ի երկրորդ հերոսը ժամանակի հայտնի մարքսիստ գրականագետ Յուլակ Խանգադյանն է, ինչպես հեղինակն է նշում՝ «Հայ Բելինսկին» (Խանգադյանն այդ ժամանակ Երևանի համալսարանի հասարակագիտության ֆակուլտետի ղեկանն էր, այնուհետև՝ ռուս գրականության ամբիոնի վարիչը): Վ. Թոթովենցը նրա հանդեպ իր «չհարզանքն» է հայտնել՝ համեմատելով նրան ապտակի արժանի այն դեսպանների հետ, որոնց հետ խոսելիս հարկ է նկատի ունենալ այն բարեկամ պետությունը, որի անունից նրանք հանդես են գալիս:

Հիմնվելով եզրույթական հավատալիքների վրա, թե հոգին մահից հետո տեղափոխվում է մեկ այլ մարմին՝ հեղինակը նշում է. «Ինչու չհավատալ, վոր Բելինսկուն էլ քշել են դեպի աշխարհ՝ Յուլակ Խանգադյանի կերպարանքով»: Քիչ ուշ, սակայն, ափսոսում է, որ բնության անփոփոխ օրենքով ամեն ինչ մաշվում է, և ոչ մի առարկա ճիշտ նույնը չէ, ինչ որ էր մի վայրկյան առաջ: Այդ կերպ «Բելինսկին՝ Յուլակ Խանգադյաննալով մաշվել է, այնքան է մաշվել, որ դառել է մի պիծակ»³:

Այսպիսի համեմատությունը հայկական մամուլի համար նորություն չէր: Դեռևս 1921 թ. մարտին Երևանի «Ազատ Հայաստան» թերթում հրատարակած «Կրոնների պատմություն» ֆելիետոնում տաղանդավոր երգիծաբան Լեո Կամսարը դիպուկ ծաղրի է ենթարկում Հայաստանի խորհրդայնացումից անմիջապես հետո հանրապետության ներքաղաքական իրավիճակը: Սոցիալ-դեմոկրատների, սոցիալիստ-հեղափոխականների, ՀՅԴ կուսակցությունում քաղաքական խմորումները (Հայ ժողովրդական կուսակցությունն ու հայ ռամկավարներն ընդհանրապես լռել էին), ճամբարափոխության դրվագները նա իր սուր գրչով համեմատում է վերամարմնավորման (ռեինկարնացիա) երևույթի հետ, որը տարածված էր հինարևելյան բազմա-

¹ Տե՛ս «Շեշտ», 3 հունիսի 1923, թիվ 1, էջ 1-2:

² «Շեշտ», 16 հունիսի 1923, թիվ 2, էջ 4:

³ Նույն տեղում, էջ 1:

թիվ կրոնական ուսմունքների մեջ («Աջ դաշնակցական մը կոմունիստ դառնալու համար նախ պիտի ձախ ըլլայ, յետոյ դառնայ ետև՝ Աջ դաշնակցութեանը, այսինքն՝ իր նախկին կերպարանքը հայիոյէ, ապա քայլերն ուղղէ դեպի կոմունիզմը»)¹: Այստեղ հեղինակին հաջողվել է յուրօրինակ ստեղծագործական հնարքի միջոցով վեր հանել ոչ միայն հասարակության քաղաքական համակարգում, այլև մարդկային հոգում տեղ գտած արատները:

«Դեմքերից» վերջինը ճանաչված գրող, դերասան ու հրատարակիչ, «Երևանի հայտարարություններ» թերթի (1883-1885) հիմնադիր-խմբագիր Էմին Տեր-Գրիգորյանն (1855-1939)² է, որի նկատմամբ վերաբերմունքն արդեն երևում էր Յ. Խանգառյանին նվիրված հոդվածից, երբ Վ. Թոթովենցը «ինչուների» ցանկալի պատասխանները գտնելու անհնարինությունը ցույց տալու համար նշել է. «Յեթե ամեն մի «ինչու» կարելի լիներ բացատրել, մենք ավելի շուտ կբացատրեինք Էմին Տեր-Գրիգորյանի գոյության հանդեպ դրված հսկա հարցականը»³: Հեղինակը գրում է, թե Է. Տեր-Գրիգորյանի հետ կապված է մի հանելուկ. «Էմին Տեր-Գրիգորյանը յերբևիցե երիտասարդ յեղէլ է»: Այնուհետև պատասխանում է, թե, ի տարբերություն սովորական մարդկանց, որոնք ծերանալիս իրենց հոգում պահում են երիտասարդության նշույլներ, իսկ «մեկը, վոր յերիտասարդություն չի ունեցել յեվ միշտ ծեր է, նա երբեք էլ չի մեռնում»: Դրանով է բացատրում նրա՝ «ազգային հին կատակերգուի» ժամանակից դուրս ապրելը, իսկ նրա ստեղծած գրական ստեղծագործությունները բնորոշում է իբրև «վենետիկյան բանասերների նյութ», այն է՝ հնացած, ժամկետանց գրականություն: Է. Տեր-Գրիգորյանն իր հայտնի մտրուքով դիտարկվում է հնի, հին կարգերի խորհրդանիշ, և հեղինակը կարծում է, որ որևէ կերպ հնարավոր չէ նրան ժամանակակից համարել, որի հաստատումն են գրվածքի վերջին տողերը. «Արդյոք Էմին Տեր-Գրիգորյանը են գլխից իր հասցեն չի կորցրել և սխալմամբ մեր մոլորակի վրա ցատկել, յեթե վոչ ի՞նչ գործ ունի Էմին Տեր-Գրիգորյանը մեր երիտասարդ մոլորակում»⁴:

Խորհրդային Հայաստանում իրականացվող հակակրոնական, հակաեկեղեցական պայքարն արտացոլվել է նաև «Շեշտ»-ի էջերում: Թերթում տպագրված է Էդուարդ Խոճիկի «Մխիթարողը» չափածո առակը⁵, որը բացի այն, որ հոգևորականության արատները, վատ սովորությունները ծաղրելու հաջողված ստեղծագործություն է, վկայում է նաև Թոթովենցի և Խոճիկի գաղափարակից բարեկամներ լինելու մասին:

Երգիծաթերթում անդրադարձներ կան նաև հասարակությանը հուզող սո-

¹ «Ազատ Հայաստան», 10 մարտի 1921, թիվ 17:

² Տե՛ս **Նազարյան Ս. Ս.**, Երևանի պարբերական մամուլը (1880-1917 թթ.), Երևան, 1986, էջ 73-100:

³ «Շեշտ», 16 հունիսի 1923, թիվ 2, էջ 1:

⁴ «Շեշտ», 8 հուլիսի 1923, թիվ 3, էջ 1:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 2:

ցիալական, կենցաղային խնդիրներին: Դրանք հիանալի նյութ են Խոհրդային Հայաստանի առօրեականության պատմությունն ուսումնասիրելու տեսանկյունից: «Մարգար աղա» խորագրի տակ տեղադրված են մի քանի ուշագրավ գավեշտալի սրամտություններ, որոնց հերոսը՝ «աղա» հորջորջված Մարգարը, իրականում պարզ շառլատան էր: Նա տարբեր գանգանքների, խորամանկությունների միջոցով, զարտուղի ճանապարհներով փորձում էր շրջանցել խորհրդային իշխանության սահմանած ֆինանսական թակարդները¹:

Ամփոփելով նշենք, որ խորհրդային երկրում երգիծաթերթ հրատարակելը հանդգնություն էր: Երգիծաթերթերի տարածմանը համընթաց՝ ավելանում էին գրաքննական մարմինների ճնշումները, սահմանափակումներն ու արգելքները: Իրենց հերթին իշխանությունների պարտադրած թեմատիկ սահմանափակումներն ուղիղ համեմատական էին բնակչության շրջանում թերթի վաստակած հեղինակությանը: Կարճատև գոյությամբ պայմանավորված՝ «Շեշտ»-ը չհասցրեց լիովին կայանալ, այն է՝ առավել հազեցած բովանդակություն և արտաքին ձևավորման լրացուցիչ՝ երգիծանկարների բաղկացուցիչն ապահովել: Պարբերականի այդ «բացերը» հետագայում լրացրին Խորհրդային Հայաստանում հրատարակված հաջորդ՝ «Զուռնա» և «Կարմիր մոծակ» երգիծաթերթերը:

Нарине Ераносян, Амо Сукиасян – *Формирование сатирической прессы в Советской Армении: сатирическая газета «Шешт»*

Издание в советской стране сатирической газеты было дерзостью, поскольку газеты подвергались запретам и ограничениям со стороны цензуры. Тем не менее, 3 июня 1923 г. под редакцией Вагана Тотовенца в Ереване издается первая сатирическая газета Советской Армении – «Шешт». Объектом ее сатиры стало просвещение, искусство, духовность, некоторые социальные проблемы и политические темы. Было издано всего три номера газеты. В связи с недолгим существованием газета «Шешт» не успела полностью состояться и обеспечить компоненты сатиры – более насыщенное содержание и внешнее оформление. Однако газета сделала самое главное: стала точкой отсчета, от которой уже отталкивались последующие советские сатирические газеты Армении.

Narine Yeranosyan, Hamo Sukiasyan – *Formation of the Satirical Press in Soviet Armenia: the Satirical Newspaper “Shesht”*

Publishing a satirical newspaper in the Soviet Union was a courageous act because the press was under the restrictions and prohibitions imposed by the censorship bodies. Nevertheless, on June 3, 1923 the first Armenian satirical newspaper “Shesht” (“Accent”) was published by Vahan Totovents in Yerevan. The objects of his satire were enlightenment, education, art, the clergy, some social issues and political themes. Only three issues of the periodical were published. Due to a short existence, “Shesht” wasn’t fully established to provide a more saturated content and a design with caricatures. However, it became the starting point, at which further soviet Armenian satirical newspapers were established as a continuation.

---

¹ «Շեշտ», 16 հունիսի 1923, թիվ 2, էջ 4: